

УДК: 378

А.А. Руденченко

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ОБДАРОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У статті йде мова про психолого-педагогічні аспекти вивчення проблеми обдарованості особистості та взаємодію зовнішнього інформаційно педагогічного та внутрішнього інформаційно-особистісного середовища.

Ключові слова: обдарованість, дизайн-освіта, навчання.

Rudnenchenko A. Psychological and pedagogical aspects of the problem of individual talent.

Annotation. This article attempts to uncover the essential psychological and pedagogical aspects of the phenomenon of giftedness personality and talent to categorical concepts. Determine the unity of various powers, the synthesis of motivational, cognitive capacity and activity, allowing the individual to achieve significant success in one or more knowledge or activities.

Key words: individual talent, design, training.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Конкуренція та глобалізм інформаційного світу змінюють усталені підходи до мети освітніх систем. Освіта XXI століття покликана орієнтувати навчальний процес не лише на пізнання й перетворення світу, але й на проектування нової реальності, у якій би краса з доцільністю утворювали синтез нової якості, синтез освітньо-культурний, синтез з елементів мистецької, технологічної та академічної освіти. Такий синтез властивий обдарованій особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні концепції розглядають обдарованість як цілісну, багатогранну якість особистості (Д. Богоявленська, І. Волощук, В. Шадриков, Б. Кларк, В. Моляко, Ф. Монкс, К. Перлетт, В. Сієрвальд, Дж. Фрімен, К.А. Хеллер та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Окремі дослідники включають до структури обдарованості когнітивні складники – інтелект, спеціальні здібності, креативність тощо, інші – особистісні якості, що стосуються мотивації, емоцій, волі.

Формулювання цілей статті. У статті здійснено спробу розкрити психолого-педагогічні аспекти вивчення проблеми обдарованості особистості та взаємодію зовнішнього інформаційно педагогічного і внутрішнього інформаційно-особистісного середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Філософи називають талантом високий рівень обдарованості людини до певного виду творчості (діяльності) [5]. У психологічній науці талант визначають, по-перше, як природний хист, обдарованість, вищу здібність людини до певного виду діяльності (творчої, наукової, політичної, виробничої); по-друге – як видатні здібності в одній або декількох галузях діяльності; по-третє – як здібності, що виявляються в суспільно визнаних здобутках [5].

Деякі сучасні дослідники, зокрема Є. Рапацевич, стверджують, що талант не стільки наукове, скільки побутове поняття, адже донині не існує теорії і методів діагностики талановитості. Навіть значення терміна талант цей учений визначає досить нечітко, вживаючи його, з одного боку, як синонім обдарованості – високий рівень розвитку здібностей, який виявляється у творчих досягненнях, а з іншого – як соціальну характеристику людини, що зробила значний внесок у розвиток культури, мистецтва, науки промисловості тощо (тобто поняття близьке до терміна геніальність) [9].

Сучасна педагогіка під талантом розуміє якісно вищий рівень здібностей особистості, передумовою розвитку якого вважає задатки, що можуть перетворюватися на реальність за наявності сприятливих соціальних чинників. На думку С. Гончаренка, талант – це поєднання певного ступеня генетично зумовленої обдарованості з працею [2].

Формування таланту розпочинається з раннього дитинства – спочатку як психологічне визначення природних задатків і схильностей до певного виду діяльності, пізніше як закріплення здібностей, і нарешті як високий вияв творчості у зрілому віці. Талановитість щодо

окремих видів творчості (музики, співу, складання віршів, малювання, конструювання, проектування та ін.) може виявлятися вже в дошкільному віці.

Тому завданням батьків, вихователів, учителів є вчасна ідентифікація таланту і сприяння його становленню. Так, у музиці, малюванні, математиці, лінгвістиці, техніці талант проявляється, зазвичай, у ранньому віці; літературні, наукові, організаторські таланти – у більш пізньому. Нерівномірною є і продуктивність талановитих людей упродовж життя. Учені зауважили існування 6-7 річних циклів змін творчої продуктивності, а також вікові максимуми («вершини»). При цьому в різних творчих людей є різна кількість таких вершин. Зазвичай перший максимум творчої активності має місце в науці у віці 33-40 років, у поезії – у 24-30 років, у живопису – у 17-25 років і т. ін.

Зазначимо, що нині не існує універсальної, визнаної й загальноприйнятої дослідниками дефініції терміна обдарованість. Найвідомішим і найпоширенішим у західній науці є визначення, запропоноване В. Штерном, який розумів обдарованість як загальну здатність індивіда свідомо орієнтувати своє мислення на нові вимоги, як загальну здатність психіки пристосовуватися до нових завдань і умов життя [6]. І хоча цей підхід зазнав критики ще на початку ХХ ст., запропоноване визначення залишається одним із провідних у сучасному трактуванні сутності обдарованості.

Широке використання у науковій літературі терміна обдарованість пов'язано з періодом утвердження педагогіки, а потім і психології як самостійних галузей наукових знань. Коренем слова є дар, і тому як в українській, російській, так і в англійській (giften) мовах це поняття має однозначне трактування – «подарунок». Цим ніби підкреслюється, що людина володіє чимось таким, що нею не заслужено, не зароблено, тим, що їй подаровано від народження батьками, закладено генетично. Визнаючи можливість існування такого дару, ми визнаємо факт існування індивідуальних відмінностей між людьми, які зумовлені не лише впливом навколишнього середовища та виховання, а й іншими, можливо на сьогодні ще не відомими чинниками. Природно, що однією з найважливіших проблем, що хвилювали вчених протягом багатьох століть, була проблема походження цього дару.

Більшість сучасних вітчизняних дослідників (О. Антонова, І. Волощук, Н. Лейтес, О. Матюшкін, В. Моляко, Б. Шадріков та ін.) схиляються до думки, що підґрунтям обдарованості є здібності – сукупність індивідуально-психологічних особливостей, які є умовою успішного, високоякісного виконання людиною певної діяльності і зумовлюють відмінності в динаміці оволодіння потрібними для неї знаннями, вміннями та навичками. Ступенями розвитку здібностей є обдарованість, талант і геніальність. І якщо геніальність – це доля небагатьох, то здібностями до певних видів діяльності і здатністю до творчості може і повинен оволодіти кожний.

Звідси обдарованість – це природні схильності до певного виду діяльності: задатки, розвинуті відповідним вихованням, високий рівень розвитку здібностей особистості, завдяки чому вона досягає значних успіхів у певних галузях діяльності. Нині розрізняють такі види обдарованості, як наукову, технічну, художню, артистичну, управлінську тощо. Обдарованість розвивається у процесі виховання, навчання, трудової, мистецької, наукової та інших видів діяльності. Розвиток обдарованості особистості залежить від умов матеріального життя суспільства, його культури, панівних суспільних відносин.

Незважаючи на значний досвід роботи з обдарованими дітьми та молоддю, у світовій науці та практиці немає єдиних підходів, по-перше, до визначення самого поняття «обдарованість», по-друге – до розробки загальноприйнятої концепції обдарованості. Нині існує понад ста визначень обдарованості. Аналіз психолого-педагогічної літератури, зокрема розробок вітчизняних дослідників (О. Антонової, Г. Бурменської, І. Волощука, Ю. Гільбуха, М. Гнатка, С. Гончаренка, О. Кульчицької, М. Лейтеса, О. Матюшкіна, В. Моляка, О. Музики, А. Петровського, С. Рубінштейна, В. Слуцького, Б. Теплової та ін.) та зарубіжних (Б. Блума, Дж. Гілфорда, Ф. Монкса, Дж. Рензулі, А. Танненбаума, Л. Термана, П. Торранса та ін.) дозволив визначити суттєві ознаки цього поняття, що характеризують його сутність:

– наявність видатних загальних (спеціальних) здібностей, розвиток яких перевищує середній рівень; якісне своєрідне їх поєднання, що забезпечує успішність виконання одного чи

кількох видів діяльності (спільна дія здібностей становить певну структуру, дає змогу компенсувати недостатність окремої здібності за рахунок переважного розвитку інших);

– наявність передумов для розвитку творчих здібностей (креативність), що зумовлює здатність особистості до творчого пошуку, генерування нових, оригінальних ідей, знаходження нетрадиційних способів розв'язування проблемних ситуацій і завдань;

– значний розумовий потенціал або високий інтелектуальний рівень; цілісна індивідуальна характеристика пізнавальних можливостей і здібностей до навчання;

– сукупність задатків, природних даних, які характеризують ступінь прояву та своєрідність вроджених передумов здібностей;

– наявність зовнішніх та особистісних передумов для визначних досягнень у діяльності; позитивне емоційне ставлення до виконання діяльності, що надає їй розвивального характеру;

– розвиток наполегливості, мотивації, спрямованої на вирішення певних завдань;

– наявність ціннісних змістів індивідуальної свідомості.

В епоху розвитку інформаційно-технологічного суспільства в національній системі освіти назріла потреба переходу освіти в нову якість, якою б зумовлювалася трансформація особистісно зорієнтованої парадигми в особистісно компетентнісну, а особистісно компетентнісної – в особистісно проєктувальну. В умовах новітньої особистісно проєктувальної освітньої системи обдарованість розглядатиметься як багатомірне інформаційно-особистісне середовище «особистісних конструктів» (Дж. О. Келлі [2]), середовище «множинного інтелекту» (Г. Гарднер [3]), середовище «семантичного поля» (А. Менегетті [4]).

За конструктивістського підходу Дж. О. Келлі, обдарована особистість активно розробляє і тестує власні моделі реальності вербальними, сенсорними і структурними інформаційними аналогами. Конструктивісти визнають існування зовнішньої реальності, але стверджують, що така реальність пізнається обдарованими учнями через особистісно значущу систему особистісних конструктів.

А. Менегетті є відкривачем «семантичного поля» – інформаційного передавача, який переміщує інформацію, код, образ і спричиняє вплив на психічний, емоційний і ефірний стан іншої особистості. Автор розуміє семантичну дію як таку, що передбачає (рос. «предвосхищает») активізацію лінгвістичної, кінетичної та проксемічної сфер особистості.

Отже, система особистісних конструктів Дж. Келлі може передаватися семантичним полем А. Менегетті, якщо це система інформаційних аналогів, а не розрізнених інформаційних потоків.

Г. Гарднер виокремлює різні види інтелекту (обдарованості, особистісних конструктів):

– лінгвістичний, музичний, логіко-математичний (інтелектуальний тип професій, зумовлений домінантою вербальної інформації та інтелектуально-творчої обдарованості);

– просторовий, тілесно-кінестетичний (реалістичний тип професій, зумовлений домінантою структурної інформації і технічно-творчої обдарованості);

– внутрішньоособистісний і міжособистісний (соціально-художній тип професій, зумовлений домінантою сенсорної інформації і художньо-творчої обдарованості).

Теорія «множинного інтелекту» Г. Гарднера розвиває цитоархітектоніку – вчення про структурну та функціональну різноманітність кори головного мозку – і підтверджує одну з трьох цитоархітектонічних концепцій – теорію «вузького локалізму», за якою коркові центри становлять собою чітко окреслену групу нервових клітин з чітко визначеною лінійною межею, причому певна функція локалізується лише в певному центрі.

З огляду на висловлене теоретичне підґрунтя важливо однаково розуміти сутність понять «здатки», «здібності», «обдарованість». Ми поділяємо розуміння сутності зазначених понять О. Антоною, В. Моляком, С. Сисоевою, які вважають, що успішність у діяльності забезпечується не однією, а системою різних здібностей. Здібності можуть взаємокомпенсуватися у процесі діяльності, взаємодіяти одна з одною, впливати одна на одну. Взаємозалежні здібності, взаємодоповнювані здібності, комплексні здібності є особливо сильними. Саме на такій інтегративній основі забезпечується високоуспішна діяльність. У процесі діяльності синтез комплексних здібностей може стати обдарованістю високого, достатнього або середнього рівнів. Обдарованість характеризується однією (середній рівень) або кількома взаємодоповнюваними здібностями (достатній або високий рівні).

Обдарованість – своєрідне якісне поєднання здібностей, від якого залежить можливість досягнення високого успіху в діяльності. Якісне поєднання здібностей варто відрізнити від кількісного. Сучасна академічна наука продовжує надавати значення кількісним прийомам діагностики обдарованості. Але ми поділяємо думку Б. Теплова, доповнену нашою конкретизацією: наука має надавати практиці способи аналізу обдарованості людей у різних сферах життєдіяльності – реалістичній, соціально-художній, інтелектуальній.

У реалістичному способі життєдіяльності виявляється обдарованість технічна (тип «майстрів-діячів»). «Майстри-діячі» більше обдаровані у технічній творчості, але менше – в художній та інтелектуальній.

У соціально-художньому способі життєдіяльності виявляється домінують обдарованість художня (тип «художників-глядачів»). «Художники-глядачі» більше обдаровані в художній творчості, аніж у технічній чи інтелектуальній (науковій).

В інтелектуальному способі життєдіяльності домінує обдарованість інтелектуальна (наукова) – тип «мислителів-слухачів». «Мислителі-слухачі» більше обдаровані у науковій творчості, але менше – у художній і технічній.

З урахуванням пріоритетного положення про повноцінне самовираження обдарованої дитини у процесі особистісно значущої діяльності обрано такі принципи систематизації експериментальних методик діагностики обдарованості:

– принцип вербальності, який полягає у майстерному володінні мовою, любові до слів і прагненні їх досліджувати; логіко-математичному розгляді й оцінюванні предметів і понять в їх взаємозв'язках; здатності сприймати, складати і виконувати музичні твори в різній тональності, ритмі і тембрі;

– принцип структурності, який полягає у просторовій орієнтації – здатності точно сприймати зорові об'єкти, трансформувати їх, модифікувати зорові образи і перебудовувати їх навіть за відсутності фізичних стимулів; у володінні якостями природодослідника – розпізнаванням і класифікацією природних об'єктів; у виявленні тілесно-кінестетичної вправності – довершеного володіння тілом і майстерного маніпулювання предметами;

– принцип сенсорності, який полягає в інтраперсональній орієнтації – умілому розпізнаванні власних відчуттів і настроїв та інтерперсональній орієнтації – умілому розпізнаванні відчуттів, настроїв, душевних станів інших людей, а також використанні цієї інформації для управління поведінкою.

Для багатомірного інформаційно-особистісного середовища обдарованого студента необхідне проектування адекватного інформаційно-педагогічного середовища, яке б забезпечувало синтез інтелектуально-творчої, художньо-творчої та технічно-творчої діяльності. Організація інформаційно-педагогічного середовища з творчого розвитку студентів можлива на основі підтримки доступу до вербальних, сенсорних і структурних інформаційних ресурсів.

Дизайн-освіта – це культурологічна модель освіти, спрямована на проектування особистісного розвивального середовища обдарованої дитини, студента, яким забезпечується синтез інтелектуальної, художньої та технічної творчості. В умовах дизайн-освіти стає можливим повноцінне визрівання задатків у здібності, здібностей – в обдарованість, обдарованості – в талант, таланту – в геніальність.

Фахівці з діагностики обдарованості мають надавати педагогічній практиці способи виявлення обдарованості студентів у:

– інформаційно-педагогічному середовищі окремих видів творчості:

а) наукової, б) технічної, в) художньої;

– інформаційно-педагогічному середовищі дизайн-діяльності як синтезованого виду проектної творчості:

а) дизайні ландшафтів (екстер'єрів), б) дизайні середовища (інтер'єрів), в) дизайні костюмів, г) промислово-індустріальному дизайні, д) графічному дизайні і веб-дизайні.

Висновки з даного дослідження. На основі проведеного категорійного аналізу поняття «обдарованість» нами визначається як єдність різноманітних здібностей, синтез мотиваційного, когнітивного та діяльнісного потенціалів, що дозволяють особистості досягти значних успіхів в одній чи декількох галузях знань або видах діяльності. З нашого погляду, обдарована особистість – це індивід, який володіє високим рівнем знань, умінь і навичок, потягом до

нового, оригінального, який вмiє відкинути звичайне, шаблонне, традиційно-консервативне. Обдарованість за своєю природою потенційна, а тому потребує постійного включення особистості у процес творчості, який активізує й удосконалює її інтелектуальні та духовні сили.

Перспективи подальших розвідок. Отже, для діагностики і, водночас, корекції обдарованості нами обрано дизайн-діяльність, у якій синтезуються однаковою мірою всі три види творчості – інтелектуальна, художня і технічна. Зазначений синтез охоплює всі здібності, притаманні людині, забезпечує їх взаємодію, взаємодоповнення, а в результаті досягається високоуспішна діяльність у будь-якій галузі.

Список використаних джерел

1. Гарднер Г. Структура разума: теория множественного интеллекта / Г. Гарднер. – М: ООО «И.Д.Вильяс», 2007. – 512 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Губерский Л. В. Научная идеология и личность / Л. В. Губерский. – К.: Вища школа, 1988. – 192 с.
4. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / В. Н. Дружинин. – СПб.: Питер, 2002. – 166 с.
5. Європейський словник філософії. Т. 1 / під ред. Б. Кассен. – К.: Дух і літера, 2009. – 576 с.
6. Штерн В. Умственная одаренность / В. Штерн. – С-Пб: Союз, 1997. – 128 с.
7. Філософія : навч. посіб. / за ред. І.Ф. Надольного та ін. – К.: ВІКОР, 1997. – 584 с.
8. Эфроимсон В. П. Генетика гениальности / В. П. Эфроимсон. – М.: Тайдекс Ко, 2002. – 376 с.
9. Рапацевич Е. С. Новейший психолого-педагогический словарь / Е. С. Рапацевич. – Минск: Интерпрессервис, 2010. – 928 с.

УДК: 37(091)(4/9)

І.С. Руднєва

СИСТЕМА ВИЩОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ ФРАНЦІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ)

***Анотація.** У статті схарактеризовано систему вищої гуманітарної освіти Франції другої половини ХХ століття. Розкрито причини та особливості процесу реформування системи вищої освіти, зокрема гуманітарної. Здійснено аналіз різних циклів вищої гуманітарної освіти Франції зазначеного періоду.*

***Ключові слова:** вища гуманітарна освіта, освітні рівні, мета гуманітарної освіти, диверсифікація навчання, децентралізація навчання.*

Rudnieva I.S. The system of higher humanitarian education of France of the second half of XX age.

***Annotation.** In the article description system of higher humanitarian education of France of the second half of XX age. Reasons and features of process of reformation of the system of higher education, in particular humanitarian are exposed. The analysis of different cycles of higher humanitarian education of France of the noted period is carried out.*

***Key words:** higher humanitarian education, educational levels, purpose of liberal education, diversification of studies, decentralization of studies.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Актуальність дослідження визначається необхідністю пошуку шляхів удосконалення педагогічної освіти в Україні в умовах глобалізації та євроінтеграції. 2005 року Україна підписала Болонську Конвенцію, метою якої є поширення освіти, яка б відповідала сучасним потребам суспільства та була зорієнтованою на культурне зближення країн Європи з урахуванням їхньої культурної спадщини. На сучасному етапі розвитку перед системою вищої освіти України стоїть завдання піднесення її до рівня стандартів розвинених країн світу та інтеграції до міжнародного науково-освітнього простору. З огляду на це надзвичайно важливим є вивчення та творче застосування зарубіжного досвіду з різних питань розвитку освіти, зокрема дослідження розвитку системи вищої гуманітарної освіти у країнах Західної Європи.

Останніми роками в багатьох європейських державах відбулися якісні зміни в розвитку системи вищої освіти. Так, вища гуманітарна освіта Франції має давні традиції щодо організації системи викладання і навчання, які викликають особливий інтерес сучасних педагогів.